
11 - САБАҚ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ

ҚАЛАУ МӘНДІ ҚҰРЫЛЫМДАР

1-тапсырма. Мына сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсініп, сөйлемдер құраңыз.

Дамыту, халықаралық деңгей, нысан, оқиға орындары, ғажайып табиғат, әсем мүсіндер, үңгірлер, шатқалдар, экологиялық залалдар, экологиялық сана, көгалдандыру, емдік-сауықтыру, өлкетану.

2-тапсырма. Оқыңыз. Талдаңыз.

Еліміз егемендік алғаннан бастап туризмді дамыту мәселелері қолға алына бастады. Алдымен, туризм концепциясы, одан кейін 1993 жылы «Туризм Заңы» бекітілді. Міне, содан бері отыз жылдай уақыт болды, туризм біртіндеп дамып келеді. Халықаралық деңгейге көтерілу үшін алдымен мемлекетішілік туризмді көтеріп, туристік инфрақұрылымды алдыңғы қатарлы елдер деңгейіне жеткізу керек.

Мемлекетішілік туризмді дамыту үшін «өлкетану-зерттеу» жұмыстары қолға алынуы тиіс. Туристерді қызықтыратын нысандар, ғажайып табиғат құбылыстары мен әсем мүсіндер, емдік-сауықтыру орталықтары, туристік-спорт кешендері, көлдер мен өзендер, шатқалдар зерттеліп, туристік-экологиялық баға беріледі. Оның құндылығы анықталып, туристік мүмкіндіктері зерттеледі.

Туристік іс-әрекеттер кезінде туристік базалар мен кешендердің сыртқы келбеті, санитарлық жағдайы, көгалдандырулар, экологиялық жағдайы ескерілуі керек. Демалатын жерлерде соқпақтардың болуы, жорықтар кезінде тек құрғақ ағаштарды отын ретінде пайдалану, қоқыс тасымалдау, табиғатты қорғауға байланысты маңызды мәселелер болып табылады.

Туризм адамдарға қызмет көрсетумен айналысатын қоғамдық құбылыс. Сондықтан ол қоршаған табиғи ортаға әсер етуі мүмкін. Осыған байланысты туристік мақсатта тұрақты пайдалану үшін белгілі бір аумақты тандап алу кезінде, олардың туристік қызмет көрсетуге деген табиғи тұрақтылығын ескеріп отыру керек. Қоғамдық және мемлекеттік дәрежеде өткізетін экологиялық міндеттің қоғамдық топтардың бәрінің арасында қалыптастыру мектеп жасындағы тіпті балабақша жасындағы жасөспірім балалардан бастау керек. Ол үшін туристік қызмет түрлерінің барлығын, олардың ішінде жорықтарды, серуендерді,

экскурсияларды, саяхаттарды табиғатты қорғау бойынша тәрбие құралы ретінде пайдалану керек.

Туризм және өлкетану үйірмелерінде, мектептерде берілетін тақырыптарда оқушыларға туристік іс-әрекеттер кезіндегі табиғатты қорғау шараларының маңыздылығын білдіру маңызды нәрсе.

(О. Мазбаев)

3-тапсырма. Сұрақтарды топ болып талқылаңыз.

- 1) Туризм заңы қай жылы бекітілді?
- 2) Биылғы Елбасы жолдауында туризмді дамыту туралы не айтылған?
- 3) Халықаралық деңгейге көтерілу үшін қандай шаралар жасалуы керек?
- 4) Мемлекет тарапынан қандай көмек көрсетілуде?
- 5) Экологиялық сана дегенді қалай түсінесіз?
- 6) Туристік қызмет түрлерін қандай сипатта пайдалану керек?

4-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

1. Еліміз егемендік алғаннан бастап ... 2. Халықаралық деңгейге көтерілу үшін ... 3. Мемлекетішілік туризмді дамыту үшін ... 4. Туристік іс-әрекеттер кезінде туристік базалар мен кешендердің сыртқы келбеті, ... 5. Демалатын жерлерде соқпақтардың болуы, жорықтар кезінде тек құрғақ ағаштарды отын ретінде пайдалану, ... 6. Туризм адамдарға қызмет көрсетумен ... 7. Қоғамдық және мемлекеттік дәрежеде өткізетін экологиялық міндеттің ...

Қалау мәнді құрылымдар

Сөйлеу барысында айтылған ойға сөйлеушінің ниеті түскенін, ынтасы ауғанын білдіруі қалау (ниет) модальдылығы деп аталады. Мысалы, *Оның білгісі келеді, Оның оқысы келеді. Менің оқығым келеді.* Бұл сөйлемдердің алғашқыларында сөйлеуші субъектінің қимылды жасауға ниетті екенін білдірген. Соңғы сөйлемде сөйлеуші өзінің қимылды жасауға ынталы екенін білдірген.

Қалау (ниет) модальдылығы түбір етістіктерге **-ғым кел** аналитикалық форманты қосылу арқылы жасалады. Бұл формант арқылы жасалған қимылдың кімге қатысты екені, яғни жақ мағынасын **-ғы, -гі, -қы, -кі** жұрнағынан кейін жалғанатын тәуелдік жалғауы білдіреді. Мысалы:

Жақ	Жекеше	Көпше
I жақ	Менің айтқым келеді, кеткім келеді.	Біздің оқығымыз келеді, білгіміз келеді.
II жақ	Сенің айтқың келеді, кеткің келеді.	Сендердің оқығыларың келеді, білгілерің келеді.
II жақ (сыпайы)	Сіздің айтқыңыз келеді, кеткіңіз келеді.	Сіздердің оқығыларыңыз келеді, білгілеріңіз келеді.

Ш жақ	Оның айтқысы келеді, кеткісі келеді.	Олардың оқығылары келеді, білгілері келеді.
-------	--------------------------------------	---

Мысалы: «Туризм дамуы» интернет-жобасын қолға алғым келеді. Олар Алакөл жағасында демалғысы келеді. «Шарын» шатқалын көргім келеді.

Сөйлеушінің қимыл-әрекетті орындауға яки орындамауға қалау, тілек, ниет, ынтасын білдіретін рай түрі. Қалау райға байланысты мынадай ерекшеліктерді білу керек:

1. Кейде сөйлемде қалау рай конструкциялы тіркестің ілік септігіндегі сөздің септік жалғауы түсіп қалып та жұмсалады, бірақ ілік септік тұлғасындағы сөз логикалық субъект болғанымен, грамматикалық субъект болып таныла бермейді. Бұл – ауызекі сөйлеу тілінің әсері болу керек.

2. Етістік түбіріне -ғай, -гей, -қай, -кей қосымшаларының үстелуі арқылы және осы тұлғаға *еді* көмекші етістігі тіркесуі арқылы немесе шартты рай тұлғалы етістікке *игі, екен* сөздерінің тіркесуі арқылы да тілек мәнді қалау рай жасалады. Мен *бар-ғай-мын, бар-ғай едім, бар-са игі еді*.

5-тапсырма. Сөйлемді көшіріп жазып, қалау мәнді білдіретін құрылымдарды табыңыз.

1. Жазда Бурабайдың табиғатын тамашалағым келеді.
2. Олар Балқаш көліне барғылары келеді.
3. Қазақ елінің көрікті жерлерін аралағысы келеді.
4. Абай еліндегі «Қоңыр әулие» туралы білгісі келеді.
5. Өз еліме еңбек еткім келеді.
6. Осы топты үлгілі еткім келеді.
7. Болашақта жұмысқа барынша күш салып, кәсіби түрде шыңдалғым келеді.
8. Осы табиғат сырын сол қалпында жеткізердей жазғым келеді.

6-тапсырма. Сөйлемдерді қалау мәнді білдіретін құрылымдарды пайдаланып аяқтаңыз.

1. Мемлекетішілік туризмді көтеріп, туристік инфрақұрылымды алдыңғы қатарлы елдер деңгейіне 2. Мемлекетішілік туризмді дамыту үшін «өлкетану-зерттеу» жұмыстары қолға 3. Туристерді қызықтыратын нысандар мен ғажайып табиғат құбылыстарын зерттеп, туристік-экологиялық баға Оның құндылығы анықталып, туристік мүмкіншіліктерін

7-тапсырма. «Қазақстандағы туризм» мәтінінен қалау мәнді білдіретін сөздерді пайдалана отырып, бірнеше сөйлем құраңыз.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

8-тапсырма. Жақшаны ашып, қалау мәнді құрылымдарды пайдаланып, сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Алакөл жағасында демалыс орнын (*ашу*) келеді. 2. *Туристiк* жарнаманы орналастырудың әдістері мен жолдарын (таңдау) келеді. 3. Мемлекетішілік туризмді жандандырып (дамыту) келді. 4. Экологиялық тәрбиені бойына сіңіру үшін баланы бесіктен белі шыққаннан бастап (тәрбиелеу) келеді. 5. Халықаралық деңгейге көтерілу үшін алдымен мемлекетішілік туризм (жақсару) келді. 6. Қазақстанда туризмнен түсетін қаржыны халық игілігіне (пайдалану) келеді.

9-тапсырма. Шағын мәтінді оқып, өз ойыңызбен толықтырыңыз.

Республикамызда бір-бірімен бәсекелес туристік фирмалар қатары жылдан-жылға көбейіп келе жатыр. Солардың ішінде 50 жылдай тарихы бар, өз ісіне қалыптасып қалған еліміздің қазынасына қажетті үлесін құйып жүрген «Яссауи» компаниясы. «Яссауидің» тарихына, өткеніне үңілер болсақ, ол әріден Одақ кезіндегі «Интуристпен» байланысты бастады. Ол 1955 жылдың аяғына қарай ашылған болатын. Осы уақыттан бері шетелдіктер Қазақстанның тарихи мекендерімен, ескерткіштерімен, табиғаты тамаша жерлерімен жақын таныса бастады. Жыл сайын мыңдаған турист Қожа Ахмет Йасауи, Айша бибі, Қарахан кесенелерін, Павлодар-Сабындыкөл, Жасыбай көлдерін, Қарқаралының сұлу табиғатын, Шығыс Қазақстандағы Марқакөлді аралап үлгереді. Алматы қаласы өзінің ең алғашқы шетелдік туристерін 1956 жылы қабылдаса, 1974 жылы бұл сан 8 мыңнан асып үлгерді.

1981 жылы Интуристке «Отырар» қонақ үйі пайдалануға берілді. Бұл оқиға туристік қарым-қатынастардың одан әрі ұлғая беруіне себепші болды. Шетелдіктердің Қазақстанға көп келген кезі 1985–86 жылдар аралығы болатын. Онда Польша, Германия, Франция, Италия, Ұлыбритания елдерінен 42 мыңдай турист келген еді.

10-тапсырма. Сұрақтарға жазбаша жауап жазыңыз.

1. Алматыда қандай туристік компаниялар бар?
2. Егер өздеріңіз сондай компанияларда жұмыс істесеңіздер, ең әуелі қандай шараларды жүзеге асырар едіңіздер?
3. Алматы маңында қай жерге шаңғы спорт кешенін салуға болады?
4. Бурабай, Көлсай, Шарын, Үстірт, Алакөл, Қаба, Марқакөл, Қарқаралы туризм аймағына айнала ала ма?
5. Президент жолдауында туризмді дамыту туралы не айтылады?

11-тапсырма. Досыңызбен сұхбат құрыңыз.

1. Қазақстанға шетелден досыңыз (туысыңыз, танысыңыз) келді. Қайда апарар едіңіз?
2. Алматыға ауылдан досыңыз келді. Саяхатты неден бастайсыз? Сұхбат құрастырыңыз.

12-тапсырма. «Қазақстандағы туризм ошағы» тақырыбына эссе жазыңыз.

13-тапсырма. Мәтінді оқып, түсінгеніңізді баяндаңыз.

Ең сұмдығы, пирамида қуыстарының, бөлмелерінің құпиясын ашқан ғалымдар, зерттеушілер, археологтар бірінен соң бірі қайтыс бола берген. Әуелде тас мүсінде вирус бар деп саналғанмен, соңынан эпидемиологтар, дәрігерлер ешқандай вирус таба алмаған. Сөйтіп, түсініксіз опатқа «перғауынның қарғысы, кегі» деген ат берілген. Ежелгі перғауындар жайлы сөз болғанда Тутанхамон қабірінің құпиясын ашқан Говард Картердің

экспедициясына тоқталмай өту мүмкін емес. Ұзыннан-ұзақ созылған дәліз, көп есіктер. Говард ең негізгі есікті ашып, бөлмеге енгенше көп сандалды. Қолындағы шырақпен арлы-берлі ұзақ жүрді. Әрбір есікті ашқан сайын көзге түсетіні тас еден, тас қабырға, бос бөлме... Кенет ауыр есікті күшпен итеріп ашқан Говард табалдырықта тұрып қалды. Сөйтті де тез ішке еніп кетті. Баспалдақтан түсіп келе жатқан Лорд Карнарвон мен Эвелин Герберт «Сіз бір нәрсе көрдіңіз бе? Неге үнсіз қалдыңыз?» деп жарыса сұрады.

– Иә, – деп жауап берді Говард қуанышпен, – шынында да ғажайып дүниелерге тап болдым.

Картер тапқан саф алтыннан жасалынған дүниелер, бастан-аяқ алтынмен апталған Тутанхамон мен оның әйелі Анхесенепаамонның және балаларының денесі табылған бұл қабір 3300 жыл бойы жұмбақ болып келген. Осынау ұшан-теңіз байлық келе-келе ұлы өнер туындысына айналды. Картер сол кезде өзінің үлкен жаңалық ашқанын білмеді. Бұл оның ең соңғы экспедициясы еді және аталған сапар оны шексіз атақ-даңққа бөлеп кетті. Алайда, Тутанхамон қабірін қазып, ондағы мол қазынаны мұрағатқа өткізіп, абыройы асқақтаған Говард Картер ... екі аяғынан бірдей айрылып, мүгедектер арбасына таңылып қалды. Терісі түгелдей зақымданып, шашы мен тырнақтары да өз-өзінен түсе бастады. Ағзасы жартылай уланған Говард тек дәрі-дәрмектің көмегімен ғана тірі жүрді. Қалған өмірі нақ тамұқтың өзіне айналғандай еді... Ежелгі перғауындардан қалған мына бір сөз кімнің де болсын үрейін ұшырары сөзсіз: «Кімде-кім мәңгілік тыныштығымызды бұзар болса, оның жазасы тек өлім!»

(Айгүл Әжібаева)

14-тапсырма. Сабақ бойынша кестені толтырыңыз.

V	+	!	?
«Бұрыннан білемін»	«Жаңа ақпарат»	«Таңғалдырды»	«Келісе алмаймын. Білгім келеді»